

Pomyłki sądowe w kontekście kontroli i oceny dowodu z opinii biegłego

Justyna Żylińska

Uczelnia Techniczno-Handlowa im. H. Chodkowskiej w Warszawie

e-mail: justyna.zylinska@uth.edu.pl

ORCID: 0000-0002-1199-6275

Cytuj jako: Żylińska, J. (2023). Pomyłki sądowe w kontekście kontroli i oceny dowodu z opinii biegłego. W: K. Marak (red.), *Problematyka odpowiedzialności za niewykonanie lub nienależyte wykonanie zobowiązania gospodarczego. Zagadnienia prywatno- i publicznoprawne* (s. 180-191). Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu.

12.1. Wprowadzenie

Przeprowadzenie wnikliwej, wszechstronnej kontroli i oceny specjalistycznej opinii nabiera istotnego znaczenia, zważywszy na to, jaką wagę przypisuje się jej w praktyce karnoprosesowej. Już S. Kalinowski, wskazywał na rosnącą, wręcz niepokojąco, rolę w postępowaniu sądowym dowodu z opinii biegłego (Kalinowski, 1973, s. 7), a J. Biederman sformułował pogląd o procesowej „fetyszyzacji” ekspertów (Biederman, 2000, s. 117). Wnioski o szczególnej roli opinii wynikają także z obserwacji współczesnej praktyki karno-procesowej. Organy procesowe opierają na tym środku dowodowym orzeczenia, przypisując mu szczególną moc dowodową. W tym stanie rzeczy kontrola i ocena opinii często ogranicza się do końcowego elementu opinii – jej wniosków zawierających odpowiedzi na pytania sformułowane przez organ procesowy w postanowieniu o dopuszczeniu dowodu z opinii biegłego (Tomaszewski, 1988, s. 37 i n.; Tomaszewski, 2000, s. 75), co nie pozwala skutecznie eliminować przypadków błędnych opinii, a w rezultacie może stanowić źródło pomyłek sądowych.

Pomyłka sądowa stanowi niestety nieodłączny element procesu karnego. Jak trafnie zauważa P. Czarnecki, jest wpisana w istotę stosowania prawa, gdyż to nie wymagowane organy stosują prawo, ale działający w tych organach ludzie wydają decyzje procesowe, które czasami zawierają mniej lub bardziej rażące błędy (Czarnecki, 2015,

s. 55). Niestety konsekwencje tych błędnych decyzji są daleko idące – niesłuszne skazanie czy uniewinnienie, jak również przypadki niesłusznego, długotrwałego stosowania tymczasowego aresztowania. Skala tego zjawiska nie doczekała się kompleksowej analizy, a publikowane dane mają charakter fragmentaryczny. Natomiast z analizy wyroków w sprawach o zadośćuczynienie i odszkodowanie wynika, że z roku na rok sądy zasądają coraz wyższe sumy. Najwięcej kosztuje Skarb Państwa wypłata zadośćuczynień za dolegliwości i cierpienia, które ponosi osoba w związku z niesłusznym zatrzymaniem, tymczasowym aresztowaniem, skazaniem i odbywaniem kary, a więc świadczenia rekompensującego skutki o charakterze niematerialnym, związane z niesłusznym pozbawieniem wolności. W konsekwencji w 2017 r. sądy zasądziły łącznie 27 osobom kwotę 1 033 600 zł zadośćuczynień za niesłuszne skazanie – w trybie art. 552 § 1, 2 k.p.k. oraz łącznie 243 osobom 11 789 524 zł zadośćuczynień za niesłuszne tymczasowe aresztowanie lub zatrzymanie – w trybie art. 552 § 4 k.p.k. W tym okresie łączna kwota zasądzonych odszkodowań za poniesione straty oraz utracone korzyści z tytułu niesłusznego skazania wyniosła 417 574 zł (10 osób), a z tytułu niesłusznego tymczasowego aresztowania lub zatrzymania – 4 091 860 zł (101 osób) (ISMS, 2017). Powyższe dane oczywiście nie oddają skali problemu, nie obejmują bowiem spraw, w których osobom niebędącym sprawcami nie udało się doprowadzić do procesowego potwierdzenia niewinności w drodze wznowienia postępowania czy też pozytywnego rozpatrzenia kasacji przez Sąd Najwyższy. Nadto nie każdy uprawniony występuje z wnioskiem o zasądzenie odpowiedniej rekompensaty finansowej, co może wynikać z dążenia do uniknięcia powracania do traumatycznych wydarzeń.

Odnosząc się do ostatniego ze wskazanych źródeł pomyłek sądowych wskazuje się np. realizację oględzin w sposób uchylający metodyce tej czynności, negatywnie wpływający na ujawnienie i zabezpieczenie śladów kryminalistycznych; nieprofesjonalne przeprowadzone okazanie, prowadzące do błędnej identyfikacji podejrzanego o popełnienie przestępstwa; wymuszenie przyznania się do winy, np. na skutek zastosowania niedozwolonych metod przesłuchania; fałszywe samooskarżenia; nadużycia dowodu poszlakowego przez organy orzekające; naruszenie jednej z podstawowych zasad procesu karnego – zasady *in dubio pro reo*, stanowiącej podstawę rzetelnego procesu; pomówienia ze strony współoskarżonych; przykładanie dużej wagi do dowodu z zeznań świadka koronnego oraz świadka *incognito*; presja wywierana na ograny ścigania czy wymiaru sprawiedliwości przez szeroko rozumianą opinię publiczną oraz media, czy w końcu bezkrytyczne przyjmowanie przez organy procesowe, jako podstawy ustaleń faktycznych, dowodu z opinii biegłego (Huszczka, 2011, s. 187-195; Mazur, 2012, s. 19-33; Sowa, 2002; Widacki i Dudzińska, 2007, s. 64-68).

Odnosząc się do ostatniego ze wskazanych źródeł pomyłek sądowych, należy podkreślić, że wykorzystywanie wiedzy specjalistycznej, rozumianej jako wiedza z zakresu

różnych dziedzin nauki, sztuki, techniki lub rzemiosła, należy do podstawowych elementów postępowania karnego (Doda i Gaberle, 1997, s. 79-80; Tomaszewski, 2000, s. 9; Widła, 1992, s. 9).

W postępowaniu dowodowym, w sprawach złożonych pod względem faktycznym i dowodowym, postęp wiedzy oraz rozwój nauki w różnych dziedzinach jest bardzo dynamiczny i obejmuje coraz to nowe sfery życia społecznego, jednostki, jej psychiki i osobowości oraz coraz to nowe obszary ogólnie pojętej techniki. Sytuacja ta powoduje częstą konieczność korzystania przez organy procesowe z pomocy osób posiadających specjalistyczną wiedzę czy umiejętności, czyli biegłych.

Na organie procesowym ciąży obowiązek kontroli i oceny ostatecznego efektu pracy wykonawcy ekspertyzy – opinii. Nie musi on bowiem bezkrytycznie uznawać przedłożonej mu opinii, co więcej, posiada uprawnienie do jej przyjęcia bądź odrzucenia. Oczywiście podstawą decyzji w powyżej określonym zakresie powinna być wnikliwa kontrola i ocena, co pozwala wyeliminować przypadki błędnych opinii. Będąca bowiem środkiem dowodowym opinia, by mogła się nim stać, musi odpowiadać przeciw pewnym wymogom w odniesieniu do treści i formy, a w rezultacie podlega ocenie tak jak każdy inny środek dowodowy. Mimo że ze względu na element wiadomości specjalnych dowód z opinii biegłego jest niewątpliwie dowodem o charakterze szczególnym, nie oznacza to jednak istnienia jakichkolwiek swoistych reguł jego oceny. Powinna ona odbywać się według kryteriów związanych z zasadą swobodnej oceny dowodów (art. 7 k.p.k.). W szczególności zaś dowód z opinii biegłego podlega kontroli i ocenie organu procesowego zarówno od strony formalnej oraz logicznej poprawności wnioskowania biegłego, jak i pod kątem merytorycznej trafności zawartych w niej ustaleń i ocen. Nie można bowiem odmówić organowi procesowemu prawa do oceny opinii z punktu widzenia wiedzy specjalistycznej. Tylko w ten sposób zrealizowana ocena nie będzie pobieżnym czy wręcz bezkrytycznym zaaprobowaniem poglądów biegłego, wyeliminuje wypadki przyjmowania błędnych opinii, opartych na niedostatecznych badaniach czy niekompletnym materiale badawczym, a w rezultacie zapewni prawidłowe wykorzystanie opinii w procesie karnym. Jednocześnie trudno nie dostrzegać tego, że nie są odosobnione wypadki wysoko specjalistycznych opinii (opinia chemiczna, biologiczna, ale także psychiatryczna czy psychologiczna), których skontrolowanie przez organ procesowy jest nie tyle iluzoryczne, ile w każdym razie bardzo ograniczone (Kegel, 2002, s. 860; Paprzycki, 2000, s. 591-592). W wielu więc sprawach, w związku z wysokim stopniem złożoności i fachowości opinii, taka merytoryczna kontrola jest możliwa tylko do pewnego stopnia, a ponadto powinna być dokonywana wraz z całokształtem pozostałych należycie zebranych i ocenionych środków dowodowych (Tomaszewski, 1988, s. 37).

12.2. Wymogi formalne i merytoryczne co do treści opinii w kontekście jej oceny

Problematyka pomyłek sądowych w kontekście kontroli i oceny dowodu z opinii biegłego wymaga także przedstawienia tego, według jakich zasad procesowych powinna zostać sformułowana opinia, by mogła stanowić podstawę rozumowania organu procesowego oraz orzekania w sprawie. Wymogi formalne co do treści opinii wynikają z unormowań ustawy karno-procesowej: przepisów art. 200§2 k.p.k., wskazującego elementy, które powinna zawierać każda z opinii wydawanych w postępowaniu, oraz art. 202§5 k.p.k., dotyczącego opinii o stanie zdrowia psychicznego oskarżonego, który wprowadza pewne odrębności do tego rodzaju opinii, uzasadnione jej szczególnym charakterem. Z punktu widzenia kontroli i oceny opinii istotne znaczenie ma ta część opinii, która zawiera sprawozdanie z przeprowadzonych czynności i spostrzeżeń oraz wnioski będące wyrazem stanowiska wykonawcy ekspertyzy w kwestii wymagającej wiedzy specjalnej, aby bowiem opinia miała moc przekonywania, jak trafnie podkreślił Sąd Najwyższy w judykacie z 12 marca 1997 r., nie wystarczy, by biegli przedstawili swoją ostateczną konkluzję, lecz powinni oni również wskazać drogę, która doprowadziła do odpowiedzi na postawione pytania. W szczególności opinia powinna zawierać opis metod i sposobu przeprowadzenia badań, określenie porządku, w jakim je przeprowadzono, oraz przytaczać wszystkie argumenty oparte na stwierdzonych okolicznościach, które mają związek z badanymi faktami, a które są podbudowane fachowymi wyjaśnieniami biegłych. W tej właśnie części biegli uzasadniają swoje poglądy wyrażone w końcowych wnioskach i dlatego też ta część powinna zawierać najwięcej materiału opartego na specjalistycznej wiedzy (Wyrok SN z dnia 12 marca 1979 r., I KR 27/79). Sąd Apelacyjny w Białymstoku w wyroku z dnia 30 maja 2014 r. jednoznacznie podkreślił, że opinia biegłego nie może ograniczać się wyłącznie do odpowiedzi na pytanie zadane przez organ procesowy. Takiej opinii nie można uznać za rzetelną i fachową, gdyż bez sprawozdania z przeprowadzonych badań i bez zapoznania się z materiałami źródłowymi nie jest możliwe dokonanie przez sąd takiej oceny (Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 30 maja 2014 r.).

Reasumując, opinia sformułowana zgodnie z wymogami wskazanymi w art. 200 § 2 pkt 5 k.p.k. powinna zatem wskazywać zastosowaną metodę badań i czynności zrealizowane podczas badań; przedmioty poddane badaniom, w tym ocenę wartości dostarczonego do badań materiału – dowodowego i porównawczego. Jednocześnie należy w niej zawrzeć informacje o dokonanych przez wykonawcę ekspertyzy spostrzeżeniach, poczynionych w związku ze zrealizowanymi czynnościami i przedmiotem ekspertyzy oraz w toku czynności procesowych prowadzonych przez organ. Spostrzeżenia te obejmują nie tylko zaobserwowanie pewnych faktów czy stanów fizycznych lub psychicznych, lecz również ich fachową ocenę, zwłaszcza wzajemnego wpływu na siebie (Kalinowski, 1972, s. 159). Nie mogą natomiast odnosić się do winy

oskarżonego, oceny prawnej jego czynu czy oceny dowodów, gdyż w tym zakresie może się wypowiedzieć wyłącznie organ procesowy.

Końcowym elementem opinii są wnioski stanowiące logiczny wywód wynikający ze spostrzeżeń i ustaleń biegłego oraz z uwzględnionych teorii naukowych (Cieślak, 1991, s. 432). To właśnie we wnioskach biegły udziela odpowiedzi na pytania – podstawowe i szczegółowe, sformułowane w postanowieniu o dopuszczeniu dowodu z opinii biegłego. Nadto formułując wnioski, powinien określić stopień ich kategoryczności. Z tego punktu widzenia należy podkreślić, iż nie należy odmawiać wykonawcy ekspertyzy prawa do formułowania wniosków prawdopodobnych wtedy, kiedy materiał dowodowy czy aktualny stan nauki nie pozwalają na przedstawienie wniosków kategorycznych.

Opinię w wyżej określony sposób może opracować biegły reprezentujący wysoki poziom wiedzy specjalistycznej oraz mający odpowiednie doświadczenie zawodowe i opiniodawcze. Nie można w tym kontekście nie zauważać problemów, z którymi od lat boryka się praktyka karno-procesowa. Ich wyrazem jest chociażby raport opracowany przez Najwyższą Izbę Kontroli pt. *Funkcjonowanie biegłych w wymiarze sprawiedliwości*, dotyczący modelu działania biegłych sądowych i obejmujący lata 2012-2015. Ten organ kontrolny ocenił, że aktualny model funkcjonowania biegłych nie gwarantuje powoływania w postępowaniach sądowych i przygotowawczych osób, które zapewniają wydawanie prawidłowych merytorycznie, rzetelnych i terminowych opinii. W szczególności nie zapewnia on odpowiedniego procesu weryfikacji kompetencji kandydatów na biegłych sądowych, jak również umożliwia powoływanie jako biegłych osób niedających rękojmi należytego wykonywania czynności biegłego (www.nik.gov.pl). Podobne wnioski wynikają z opracowania pt. *Ocena kompetencji sądowych. Oczekiwania i rekomendacje*, przygotowanego na podstawie badania przeprowadzonego w okresie 2014-2015 w ramach projektu Forensic Watch (nr E2/2162), zrealizowanego przez fundację Europejskie Centrum Inicjatyw w Naukach Sądowych wraz z Centrum Nauk Sądowych Uniwersytetu Warszawskiego (<http://forensicwatch.pl>). Respondenci (sędziowie, prokuratorzy, adwokaci) wskazywali na systemowy problem braku możliwości oceny kompetencji biegłych, wymieniając takie bariery, jak: brak ujednoczonych kryteriów monitorowania pracy biegłego, brak jednolitych i wiarygodnych kryteriów oceny osób aplikujących do pełnienia funkcji biegłego oraz brak dostępu do informacji o tym, ile i jakie opinie biegli dotychczas wydawali i jak były one oceniane. Odnotować także należy, iż powyższy pogląd sformułowany został również w raporcie pt. *Biegli sądowi w Polsce*, przygotowanym w ramach współpracy Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka oraz Polskiej Rady Biznesu (Grabowska, Pietryka, Wolny i Bodnar, 2014).

Niewątpliwie praktyka związana z weryfikacją kwalifikacji biegłych sądowych pozwala sformułować wniosek, że ma ona raczej charakter formalny, a nie merytoryczny.

Podstawę wpisu stanowią – w myśl rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 24 stycznia 2005 r. w sprawie biegłych sądowych – przedłożone dokumenty lub inne dowody potwierdzające teoretyczne i praktyczne wiadomości specjalne, a ocena tego, czy ich posiadanie zostało dostatecznie wykazane, należy do prezesa sądu okręgowego (§12 ust. 2). Rozporządzenie wprowadza także wymóg opiniowania ustanowienia biegłym, np. przez zakład pracy, który go zatrudnia (§3). Tak ogólnie sformułowane wymogi potwierdzania odpowiednich kwalifikacji, by można było pełnić w postępowaniu karnym jakże odpowiedzialną rolę biegłego, powodują, że kompetencje wykonawców ekspertyz weryfikuje dopiero postępowanie karne, w którym są one wykorzystywane. Odrębny problem stanowi to, że warunki finansowe związane z wykonywaniem tej roli, czasochłonność czynności związanych z przeprowadzaną ekspertyzą, z udziałem w czynnościach dowodowych czy koniecznością uczestniczenia w rozprawach, powodują, że wielu ekspertów nie decyduje się na wpis na listę, czego wyrazem jest występujące od wielu lat zjawisko braku ekspertów z wielu dziedzin. Być może to właśnie sprawia, iż prezesi sądów stosunkowo rzadko wydają decyzje odmawiające wpisu na listę.

12.3. Ocena jednostkowa opinii

Wszec stronna kontrola i ocena opinii w oparciu o kryteria określone w przepisie art. 7 k.p.k. jest możliwa jedynie wówczas, gdy opinia jest sformułowana w taki sposób, by te czynności organowi procesowemu umożliwić, a więc jest kompletna, jasna oraz wyraźnie określa stanowisko biegłego. W konsekwencji dotknięcie opinii jedną z wad określonych w przepisie art. 201 k.p.k.: niejasnością, niepełnością, sprzecznością wewnętrzną czy też sprzecznością z inną opinią wydaną w tej samej sprawie, sprawia, że dokonanie przez organ procesowy wszechstronnej oceny wartości opinii może być niemożliwe czy też utrudnione. Trafny więc pogląd sformułował Z. Doda, podkreślając, iż usunięcie uchybień opinii w trybie art. 201 k.p.k. stwarza optymalne warunki dokonania ostatecznej oceny tego dowodu na tle całości materiału dowodowego w sprawie (Doda, 1977, s. 72). Dlatego też celem kontroli dokonywanej w ramach oceny jednostkowej, gdy opinia biegłego poddawana jest ocenie w postaci dowodu odseparowanego, jest ustalenie, czy przedłożona przez biegłego opinia spełnia wymóg jasności, zupełności, braku sprzeczności wewnętrznej oraz z innymi przedłożonymi w tej samej sprawie opiniami. Na tej podstawie organ procesowy podejmuje decyzję o uznaniu opinii za miarodajne wyjaśnienie danej kwestii albo o jej odrzuceniu i użyciu w to miejsce nowej opinii (Widła, 2000).

Na konieczność szerokiego zakresu kontroli i oceny wskazuje także judykatura, podkreślając że warunkiem dokonania rzetelnej i wszechstronnej oceny opinii biegłego jest zupełność (kompletność i dokładność) oraz komunikatywność (zarozumiałość, jasność) tej opinii. Dowód z opinii biegłego musi być oceniony z uwzględnieniem tego, czy:

- biegły dysponuje wiadomościami specjalnymi niezbędnymi do stwierdzenia okoliczności mających istotny wpływ na rozstrzygnięcie sprawy (*arg. z art. 193 k.p.k.*),
- opinia biegłego jest logiczna, zgodna z doświadczeniem życiowym i wskazaniem wiedzy (*arg. z art. 7 k.p.k.*),
- opinia ta jest pełna i jasna i nie zachodzi niewyjaśniona sprzeczność pomiędzy nią a inną opinią ujawnioną w toku przewodu sądowego (*arg. z art. 201 k.p.k.*) (Wyrok SN z 6 maja 1983 r., IV KR 74/83; Postanowienie SN z 16 lipca 1997 r., KKN 231/96).

Decyzja o uznaniu opinii za miarodajne wyjaśnienie danej kwestii albo o jej odrzuceniu i uzyskaniu w to miejsce nowej powinna zostać poprzedzona rzetelną i wnikliwą kontrolą czynności badawczych realizowanych w trakcie ekspertyzy oraz analizą stanowiska, które formułuje ich wykonawca. W szczególności zakres czynności kontrolnych powinien objąć płaszczyzny zarówno analityczną, jak i syntetyczną. Pierwszą z nich należy odnieść do stanowiącego podstawę opiniowania materiału badawczego – dowodowego i ewentualnie porównawczego, z uwagi na jego wartość; zastosowanej w trakcie realizacji ekspertyzy metody badań; poprawności i sposobu zrealizowania czynności badawczych w ramach ekspertyzy oraz oczywiście wniosków sformułowanych przez biegłego – wyrażonego w nich stopnia prawdopodobieństwa, ich jednoznaczności, spójności, adekwatności do zastosowanej techniki badań. Nie bez znaczenia dla realizacji kontroli na płaszczyźnie analitycznej jest także przejrzystość i logiczność uzasadnienia opinii (Tomaszewski, 2000, s. 77). Z kolei kontrola na płaszczyźnie syntetycznej polega na poddaniu opinii całościowej ocenie, związanej z próbą wykrycia braków poszczególnych jej części, badaniem zgodności i logicznego powiązania odpowiednich partii sprawozdania z ekspertyzy z poprzedzającymi je i następującymi dalej wywodami (w tym także zgodności logicznej sprawozdania z badań z końcowymi wnioskami opinii), wreszcie związanej z wartościowaniem opinii i czynności biegłego na tle całości sprawy (Tomaszewski, 2000, s. 77).

Na tle wskazanej problematyki należy podkreślić, iż ustawodawca stworzył organowi procesowemu możliwość zastrzeżenia obecności w trakcie prowadzonych przez biegłego badań (niektórych lub wszystkich), jeżeli to nie wpłynie ujemnie na ich wynik (art. 198§2 k.p.k.). Organ, uczestnicząc w badaniu, nie odgrywa w nim jednakże kierowniczej roli, przede wszystkim nie wpływa na decyzje merytoryczne, pozostające w sferze specjalistycznej wiedzy, np. w przedmiocie wyboru metody badań czy zastosowania w trakcie badania eksperymentu rzeczoznawczego. Nie sposób jednak nie podzielić poglądów formułowanych w literaturze procesowo-kryminalistycznej, iż taka obecność może stanowić element efektywnej kooperacji pomiędzy zleceniodawcą i wykonawcą ekspertyzy, stanowiąc źródło korzyści, zwłaszcza dla organu procesowego, któremu umożliwia bezpośrednią ocenę poprawności badań i sposobu ich wykonania oraz dokonanie spostrzeżeń, których następstwem może być zmiana zakresu ekspertyzy lub postawionych pytań czy też sformułowanie pytań dodatkowych (art. 198§3 k.p.k.).

12.4. Konwalidacja wad opinii

Przechodząc z kolei do rozważań nad problematyką instrumentów prawnych przysługujących organowi w celu konwalidacji wad opinii, o których stanowi art. 201 k.p.k., należałoby przede wszystkim podkreślić, iż przywołane unormowanie wskazuje na możliwości naprawy opinii, tak by mogły one w sposób właściwy zostać wykorzystane w procesie karnym, mianowicie stanowi o możliwości ponownego wezwania tych samych biegłych lub powołania innych. Ustawodawca wprawdzie nie przyznaje pierwszeństwa któremuś z tych rozwiązań, niemniej z prakseologicznego punktu widzenia oraz zgodnie z zasadą ekonomii procesowej najbardziej wskazanym sposobem usunięcia istotnych wad opinii będzie wezwanie ponownie tych samych biegłych. Zasięgnięcie opinii z innego źródła będzie wskazane dopiero wówczas, gdy poprzednie rozwiązanie okazało się nieefektywne (Żylińska, 2008, s. 193).

Podobnie do tych kwestii ustosunkował się SN w uchwale z dnia 15 lipca 1974 r., stwierdzając, że gdy opinia jest niejasna, zawiera w sobie sprzeczności albo też wykazuje, że nie uwzględnia całości materiału w badanej dziedzinie, należy się domagać przede wszystkim od dopuszczonego już biegłego opinii uzupełniającej lub innego stosownego wyjaśnienia jego opinii, a dopiero wtedy, gdyby to nie doprowadziło do pożądanego rezultatu, podejmować decyzję o powołaniu innego biegłego. Również w wypadku, gdy opinie biegłych są rozbieżne, należy przede wszystkim domagać się, aby w drodze spowodowanej przez sąd konfrontacji biegli ustosunkowali się do opinii przeciwnych, wskazując na ich ewentualne błędy lub braki. Należałoby natomiast unikać odwoływania się do dalszych opinii innych jeszcze biegłych, a tym bardziej zwracania się o opinię specjalistyczną o opiniach dotychczas złożonych (Uchwała Zgromadzenia Ogólnego z dnia 15 lipca 1974 r., Kw. Pr. 2/74).

Kontynuując rozważania dotyczące konwalidacji wad opinii, należy podkreślić, iż użyte w komentowanym unormowaniu określenie „sąd może” nie oznacza dowolności podjęcia przez organ procesowy czynności zmierzających do wyjaśnienia niejasności i sprzeczności. Dążenie do usunięcia wad opinii wskazanych w art. 201 k.p.k. jest bowiem obowiązkiem organu procesowego. Niemniej, jeżeli ten, stosując dyrektywy swobodnej oceny dowodów, stwierdzi trafność wniosków jednej z ocenianych opinii, a odrzuci te konkluzje, które wynikają z drugiej, to nie należy uważać tego za rozwiązanie niezgodne z prawem (Wyrok SN z 20 czerwca 1984 r., Rw 27/82; Wyrok SN z 13 maja 1986 r., IV KR 118/86). Jak bowiem w jednym z judykatów podkreślił Sąd Najwyższy, występujące sprzeczności między opiniami nie zawsze uzasadniają wezwanie biegłych, którzy opinie te wydali. Może to być niepotrzebne w sytuacji, gdy jedna z opinii zostanie w sposób niebudzący zastrzeżenia zdyskwalifikowana. Sprzeczność między opiniami biegłych może uzasadniać konieczność ponownego wezwania tych samych lub nowych biegłych tylko wtedy, gdy uniemożliwia sądowi orzekające-

mu zajęcie stanowiska w kwestiach będących przedmiotem opinii i mających znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy (Postanowienie SN z dnia 3 kwietnia 2006 r., III KK 294/05). Jednocześnie należy zauważyć, że jeżeli dowód z opinii biegłego jest przekonujący i zrozumiały dla sądu, to fakt, że nie jest przekonujący lub zrozumiały dla strony procesowej, nie może stanowić podstawy do stosowania art. 201 k.p.k.

12.5. Ocena kompleksowa opinii

Prawidłowe wykorzystanie opinii dowodu z opinii biegłego w procesie karnym wymaga nie tylko poddania go ocenie jednostkowej, w postaci dowodu odseparowanego, o której była już mowa, ale również ocenie kompleksowej, dopiero bowiem wszechstronna ocena wszystkich ujawnionych dowodów i wynikających z nich okoliczności może prowadzić do wykrycia prawdy i poczynienia w tym zakresie ustaleń. Jak trafnie przyjmuje Sąd Najwyższy, decyzja sądu ferującego wyrok lub organu wydającego postanowienie o umorzeniu postępowania musi być wynikiem analizy wszystkich ujawnionych okoliczności, zarówno tych, które tezę orzeczenia potwierdzają, jak i tych, które ją podważają (Wyrok SN z 30 lipca 1979 r., III KR 1969/79). Zresztą przepis artykułu 92 k.p.k. normuje skierowaną do organu procesowego dyrektywę, by formując orzeczenie, dokonywał całościowej oceny materiału dowodowego mającego znaczenie dla rozstrzygnięcia, podstawę orzeczenia bowiem może stanowić tylko całokształt okoliczności ujawnionych w postępowaniu, mających znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy. Co więcej, jak trafnie podkreśla się w doktrynie, z oceny wartości dowodu nie zwalnia organu procesowego ani etap postępowania, na jakim dowód przeprowadzono, ani sposób jego przeprowadzenia, ani rodzaj źródła dowodowego (Skorupka, 2018). W konsekwencji zasadę tę należy odnieść do dowodu z opinii biegłego, przeprowadzonego na etapie postępowania zarówno przygotowawczego, jak i jurysdykcyjnego, niezależnie od tego dowód ten jest przeprowadzany bezpośrednio, czy poprzez jego odczytanie, czy ujawnienie bez odczytania.

Opinia jest jednym z dowodów, które przeprowadza się w postępowaniu karnym. Pozytywnie oceniona z uwagi na kryteria określone w przepisie art. 201 k.p.k. i uznana za miarodajne wyjaśnienie danej kwestii, podczas oceny finalnej, na etapie globalnej oceny dowodów, podlega ocenie w kontekście informacji z nich płynących. Podkreślić w tym miejscu należy, że wartościowanie opinii na tle innych środków dowodowych nie jest dla organu zadaniem prostym, albowiem w praktyce napotyka w swej ocenie istotne trudności. Zwraca na to uwagę m.in. T. Tomaszewski, stwierdzając, iż musi on niejednokrotnie odpowiedzieć na szereg pytań wyłaniających się na tle postępowania dowodowego w danej sprawie, powinien m.in. rozważyć, jak potraktować specjalistyczną opinię, gdy jest ona sprzeczna z innymi zebranymi dowodami oraz czy może i w jakim zakresie nie zgodzić się z wnioskami i ocenami biegłych,

zwłaszcza wtedy, gdy nie kwestionuje fachowych badań i opartych na nich ustaleń, wreszcie co powinien zrobić, gdy dysponuje dwiema lub większą liczbą sprzecznych ze sobą opinii (Tomaszewski, 2000, s. 114).

12.6. Podsumowanie

Nieodłącznym elementem funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości są błędy, które występują i niewątpliwie nadal będą występować w praktyce karno-procesowej, gdyż źródeł warunkujących możliwości ich generowania jest wiele, a niewłaściwa realizacja przez organ procesowy ciężącego na nim ustawowego obowiązku kontroli i oceny opinii jest jednym z nich. Organy procesowe przypisują dowodowi z opinii biegłego szczególną rolę w postępowaniu karnym, opierając na nim rozstrzygnięcia. Niestety w tym stanie rzeczy czynności organu związane z kontrolą i oceną często prowadzą się do analizy końcowych konkluzji opinii, czyli jej wniosków zawierających odpowiedzi na pytania sformułowane przez organ procesowy w postanowieniu o dopuszczeniu dowodu z opinii biegłego, co nie pozwala skutecznie eliminować przypadków błędnych opinii, a w rezultacie może stanowić źródło pomyłek sądowych. Powodem uchybień w zakresie czynności kontrolnych i ocennych może być brak wiedzy organu procesowego w zakresie specjalności reprezentowanej przez biegłego, a w konsekwencji trudności związane ze sferą merytorycznej oceny specjalistycznej opinii. Zadania tego w wielu wypadkach nie ułatwia sam sposób przedstawienia sprawozdania z przeprowadzonych czynności i spostrzeżeń oraz opartych na nich wniosków, w szczególności wyrażający się wadliwością opinii w postaci jej niejasności czy sprzeczności wewnętrznej, kiedy zawarte w niej wywody nie pozwalają na zrozumienie wyrażonych ocen i poglądów, a sformułowane wnioski nie wynikają ze zrealizowanych badań czy są nielogiczne. Równie trudna dla organu dokonującego kontroli i oceny jest sytuacja, gdy dysponuje on dwiema (kilkoma) opiniami różniącymi się wnioskami końcowymi, sprzecznymi co do meritum.

W tym stanie rzeczy zasadne jest określone postępowanie, by ograniczyć źródła występowania wadliwych opinii, a jednocześnie zapewnić rzetelność i kompleksowość kontroli i oceny opinii. Z tej perspektywy istotnego znaczenia nabiera konieczność dokonania zmian w systemie weryfikacji umiejętności biegłych przez sądy, sprawienie, by zasady ich ustanawiania były dostosowane do potrzeb i wymagań dzisiejszego wymiaru sprawiedliwości, a przede wszystkim zapewniały opracowywanie trafnych opinii. Ważne są również modyfikacje w systemie kształcenia prawniczego, zapewniające wyposażenie organów procesowych, w szerszym niż dotychczas zakresie, w specjalistyczną wiedzę dotyczącą ekspertyz przeprowadzanych w postępowaniu karnym, co niewątpliwie ułatwiłoby im realizowanie wszechstronnej kontroli i oceny opinii.

Pomyłki w wymiarze sprawiedliwości, jak wspomniano, zdarzają się i będą się niewątpliwie zdarzać. W tej sytuacji konieczne jest takie ukształtowanie systemu wymiaru sprawiedliwości, by można było ograniczyć źródła ich występowania, by sprawnie identyfikować sytuacje ich pojawienia się i w końcu by naprawiać skutki powstałe w sferze procesowej, które wywołały.

Literatura

- Biederman, J. (2000). Glosa do wyroku SN z 12 stycznia 2000 r. IV KKN 269/99, *Prokuratura i Prawo*, (11).
- Cieślak, M., Spett K., Szymusik A. i Wolter, W. (1991). *Psychiatria w procesie karnym*. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze.
- Czarnecki, P. (2015). Odpowiedzialność Skarbu Państwa za błędy wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych po 1 lipca 2015 r. *Internetowy Przegląd Prawniczy TBSP UJ*, (2).
- Doda, Z. i Gaberle, A. (1997). *Dowody w procesie karnym. Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Komentarz*, t. 1. Warszawa.
- Doda, Z. (1977). Kontrola dowodu z opinii biegłego w trybie art. 182 kodeksu postępowania karnego. *Palestra*, (6).
- Grabowska, B., Pietryka, A., Wolny, M. i Bodnar, A. (2014). *Biegli sędziowie w Polsce*. Pobrano z http://beta.hfhr.pl/wp-content/uploads/2015/10/HFPC_PRB_biegli-sadowi_w_polsce.pdf
- Huszcza, M. (2011). Niewinnie skazani. Skala pomyłek sądowych w Polsce. *Przegląd Policyjny*, 3(103).
- Kalinowski, S. (1972, 1973). *Opinia biegłego w postępowaniu karnym*. Warszawa: PWN.
- Kegel, Z. (2002). Granice kontroli ekspertyzy dokumentów de lege lata i de lege ferenda. W: Z. Kegel (red.), *Problematyka dowodu z ekspertyzy dokumentów*, t. 2, Wrocław: Uniwersytet Wrocławski.
- Mazur, O. (2012). Niesłuszne skazania w Polsce w opinii prokuratorów i policjantów. *Palestra*, (3-4).
- Paprzycki, L. K. (2000). Zasada swobodnej oceny dowodów a związanie organu procesowego opinią biegłego. W: J. Czapska, A. Gaberle, A. Światłowski i A. Zoll (red.), *Zasady procesu karnego wobec wyzwań współczesności. Księga ku czci profesora Stanisława Waltosia*. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze.
- Skorupka, J. (red.). (2018). *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*. Warszawa: C.H. Beck.
- Sowa, A. (2002). Przyczyny pomyłek sądowych. *Palestra*, (1-2).
- Tomaszewski, T. (1988). *Przesłuchanie biegłego w postępowaniu karnym*. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze
- Tomaszewski, T. (2000). *Dowód z opinii biegłego w procesie karnym*. Kraków: Instytut Ekspertyz Sądowych w Krakowie.
- Widacki, J. i Dudzińska, A. (2007). Pomyłki sądowe. Skazania osób niewinnych przez sądy w Polsce. *Palestra*, (11-12).
- Widła, T. (1992). *Ocena dowodu z opinii biegłego*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Widła, T. (2000). Ocena dowodu z opinii biegłego – jednostkowa i finalna. W: E. Gruza i T. Tomaszewski (red.), *Problemy współczesnej kryminalistyki*, t. 3. Warszawa: Uniwersytet Warszawski.
- Żylińska, J. (2008). *Współpraca organu procesowego z biegłym*. Warszawa: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Zarządzania i Prawa im. Heleny Chodkowskiej.

Akty prawne

- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (t.j. Dz. U. z 2022 r., poz. 1375).
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 24 stycznia 2005 r. w sprawie biegłych sądowych (Dz. U. nr 15, poz. 133).

Wykaz orzeczeń

Postanowienie SN z 16 lipca 1997 r., KKN 231/96, Legalis

Postanowienie SN z dnia 3 kwietnia 2006 r., III KK 294/05, OSNwSK 2006 nr 1, poz. 711

Uchwała Zgromadzenia Ogólnego z dnia 15 lipca 1974 r., Kw. Pr. 2/74, OSNKW 1974, nr 10, poz. 179

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 30 maja 2014 r., Lex nr 1480394

Wyrok SN z 20 czerwca 1984 r., Rw 27/82, OSNPG 1984, nr 11, poz. 102

Wyrok SN z 13 maja 1986 r., IV KR 118/86, OSNPG 1987, nr 2, poz. 25

Wyrok SN z 30 lipca 1979 r., III KR 1969/79, OSNPG 1980, nr 3, poz. 43

Wyrok SN z 6 maja 1983 r., IV KR 74/83, OSNKW 1983, nr 12, poz. 102

Wyrok SN z dnia 12 marca 1979 r., I KR 27/79, OSNPG 1979, nr 10, poz. 138

Źródła internetowe

<https://www.nik.gov.pl/plik/id,9608,vp,11856.pdf> (dostęp: 12 grudnia 2021)

Ocena kompetencji sądowych. Oczekiwania i rekomendacje. Projekt ForensicWatch (nr E2/2162), <http://forensicwatch.pl/web/pliki/baza-wiedzy/Opracowania/Ocena-Kompetencji-Bieglych-Sadowych.pdf> (dostęp: 12 grudnia 2021)

ISMS. (2017). Informator Statystyczny Ministerstwa Sprawiedliwości, <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie> (dostęp: 12 grudnia 2021)